

Святослав Юсов (Київ)

ГЕНЕЗИС СВИТОГЛЯДНИХ УЯВЛЕНЬ В.ГОЛОБУЦЬКОГО І ШЛЯХИ ОТРИМАННЯ «ПУТІВКИ ДО ЖИТТЯ»

Індивідуальне буття людини складається з багатьох компонентів, серед яких значне місце посідають світоглядні уявлення, в тому числі – релігійні або атеїстичні. Без з'ясування цих уявлень, їх генезису персональна мікроісторія (історія життя, біографія, тощо) певної особистості завжди буде неповною, особливо в аспекті реконструкції психологічного портрету об'єкта біографічного дослідження. Ключовими періодами для формування індивідуального світу особистості є періоди дитинства і юності, коли формуються основні світоглядні риси характеру. В ці періоди найбільш активно впливають на формування і становлення особистості різні суспільні чинники.

Останнім часом у вітчизняній історіографії поновився інтерес до створення психологічних портретів діячів історії і культури, реконструкції їх індивідуального світу¹, оскільки такий предмет дослідження дозволяє, як слушно відзначає один з українських теоретиків біографістики Д.Стус, «олюднити» (суб'єктувати) сухі об'єктивки», вдихнути «нове життя в непомильні та позбавлені ознак індивідуальної боротьби і самотворення постаті діячів української культури»². Утім, тут постає, на нашу думку, проблема морального плану: певні нюанси при відтворенні психологічного портрету особистості необхідно окреслювати з максимальною делікатністю, беручи за взірць євангельську заповідь – «не судить та не судимі будете» чи давньолатинську максиму – «про мертвих або добре або нічого»; пам'ятаючи також і про те, що «порсання» у психологічній «білизні» може уразити почуття ще живих близьких та рідних померлої людини. Метою даної розвідки є, передусім, генезис світогляду українського історика В. Голобуцького у частині поглядів стосовно християнської віри і Церкви, а також пов'язане з цим питання про взаємозв'язок між соціальним походженням історика і можливістю отримання вищої освіти.

Почнемо з того, що над науковою і педагогічною кар'єрою В.Голобуцького тяжіло неначе «дамоклів меч» соціальне походження (батько – священик, мати – дворянка). Зазначена обставина певною мірою вплинула на життєві колізії зі здобуттям вищої освіти, а також визначила його довготривалий (порівняно) шлях у науку. Також зауважимо, що успішна кар'єра радянської людини, тим більше представника такої «ідеологічної» професії як історик, залежала від членства в лавах комуністичної партії. Однак, В.Голобуцький упродовж багатьох років після виходу з РКСМ за віком (у 1929 р.³) не вступав до партії, хоча захистив кандидатську і докторську дисертації, обіймав посади декана історичного факультету і завідуючого кафедрами історії народів СРСР тощо. Очевидно, вчений побоювався того, що під час обов'язкової ретельної перевірки його біографії (що проводилася перед вступом до партії) з'ясується

факти про його не зовсім «пролетарське» походження. До кінця 1940 рр. В.Голобуцький фактично приховував своє соціальне походження, зокрема те, що він син священика (про справжнє походження матері вчений так ніколи і не признався в офіційних автобіографічних документах). Якби правда про батьків виплила, то В.Голобуцький не зміг би отримати обов'язкове «відрядження» («путівку») від певної організації до вузу (як це практикувалося в 1920–1930-ті рр.), а відповідно не поступив до вузу, не отримав би вищої освіти, не зміг би вступити й закінчити аспірантуру і, врешті, стати науковцем і викладачем.

Припускаємо, що в повоєнний період, коли тиск на Церкву і віруючих зменшився (порівняно з 1930-ми рр.), В.Голобуцький ризикнув признатися у своєму соціальному походженні задля того, щоби спробувати стати кандидатом в члени ВКП(б). Необхідність вступу до партії, напевно, обумовлювалося тим, що інакше подальше кар'єрне зростання було б обмежене. Десь перед тим, як В.Голобуцького прийняли кандидатом у члени компартії (це був 1948 р.⁴) або пізніше, в 1950 р., коли він став членом КПРС⁵, відбулася розмова історика з кимось із вищих партійних працівників з приводу того, чи можна вступити в партію за таких обставин (колишнє священство батька). Співрозмовник заспокоїв вченого, наводячи аналогічні приклади з біографії вищих членів партії, зокрема – воєначальників радянської армії⁶.

Вірогідно, що вперше В.Голобуцький признався у тому, що він син священика, коли заповняв необхідні анкети для прийняття його в кандидати у члени ВКП(б)⁷. У наявних джерелах вперше зафіксовано цей біографічний нюанс в анкеті і автобіографії вченого, які він подав до Інституту історії України АН УРСР у 1949 р., коли перейшов до цього закладу на постійну роботу⁸ вже будучи кандидатом у члени компартії. Ще до вступу в партію, В.Голобуцький подає в особовому аркуші з обліку кадрів Київського педагогічного інституту ім. О.М.Горького більш конкретну інформацію. Тут вчений вказує, що батько спочатку був учителем, пізніше – священиком, а після Жовтневої революції – робітником⁹. В автобіографії він дещо сам себе спростовує, оскільки зазначає, що батько був у 1920-ті рр. селянином. У сані Олексій Голобуцький (згідно з відомостями, почерпнутими з автобіографії сина) перебував до 1924 р., після чого отримав земельний наділ і в наступний період був селянином-середняком, а з 1931 р. працював робітником¹⁰. Подібним чином він зазначає в автобіографічних документах, підготовлених у зв'язку з атестацією співробітників у Інституті історії України в 1951 р., коли він вже значився членом КПРС¹¹.

Як вже вказувалося, до цих пір (тобто до вступу до лав компартії) у своїх численних анкетах і автобіографіях В.Голобуцький взагалі не згадував стосовно священства батька, а в анкеті, що її він заповнював перед вступом до Кубанського педінституту (зберігається в особистій справі студента) в 1926 р., В.Голобуцький навіть спромігся обійти це гостре питання. В анкеті зазначено, що його сімейний стан не просто «холостий», а ще і «одинокий» (а це можна трактувати таким чином, що в нього немає родичів або ж він з ними не

підтримує контакти); також вказано, що він з 15 років став жити самостійно; що ж стосується батьків, то про них взагалі не згадано¹². Слід зазначити, що історик ніколи не відрікався від батьків, як це робили інші в таких випадках. Навпаки, він врятував батьків на початку 1930-х рр., коли їм загрожували репресії під час колективізації і все життя підтримував з ними зв'язок. Тому, очевидно, що замовчування інформації про справжнє соціальне обличчя батьків, було з боку В.Голобуцького вимушеним кроком, з метою не створювати собі проблем для отримання вищої освіти, необхідної для подальшої кар'єри викладача і науковця, до чого він прагнув з молодих літ¹³. Подібним чином робила велика кількість його сучасників.

Якщо аналізувати генезис поглядів В.Голобуцького стосовно релігії і Церкви, то становлення його світогляду в цьому ракурсі було тривалим і під час революції та громадянської війни набуло завершених рис: воно стало щиро атеїстичним і антицерковним. Тому все, що В.Голобуцький робив пізніше (в атеїстичному плані), він робив не вимушено, а виходячи зі своїх переконань. Утім, зазначена теза потребує доказового розкриття.

На формування ставлення В.Голобуцького до віри і Церкви мали вплив родичі, односельчани, навчання у церковно-парафіяльній школі і в духовному училищі. З вище означених причин історик дуже скупо розповідав про різні обставини, пов'язані з його ставленням до релігії, своїм дітям, друзям чи колегам. Що вже говорити за радянський час, коли навіть нині, в 2006 р., донька В.Голобуцького від першого шлюбу – Зоя Володимирівна, яка проживає в м. Ростов-на-Дону Російської Федерації, з обережністю лише мимохідь обмовляється про те, що її дідусь по лінії батька був священником (при цьому перепитуючи: про це тепер уже можна казати, чи не так?! А саме Зоя Володимирівна, яка впродовж всього життя тісно спілкувалася зі своїм дідусем, вірогідно, могла б чимало розповісти про його життя, адже Олексій Трохимович Голобуцький проживав неподалік – у м. Грозному, і помер на початку 1970-х рр.)¹⁴. Тому генезис відповідного спектру світоглядних уявлень В.Голобуцького можна в основному реконструювати згідно з його неопублікованими белетризованими спогадами, що зберігаються в приватному архіві його молодшого сина Петра Голобуцького¹⁵. Ці мемуари (під назвою «З минувшини. Оповідання мого сучасника»), надруковані на машинці українською мовою, писалися вченим, як припускаємо, на початку 1960-х рр.¹⁶, коли в умовах «відлиги» з'явилася надія на їх оприлюднення у вигляді книжкового видання. Названі спогади являють собою цикл оповідань, де з великою літературною майстерністю автор розповідає бувальщини зі свого життя і життя рідних та знайомих йому людей часів його дитинства, юності, а також молодих років історика (період, що включає часовий проміжок від десятих до тридцятих років ХХ ст.)¹⁷. Серед них є багато оповідань, котрі, якщо не брати до уваги їхню художню форму викладу, є повноцінними, хоча і специфічними, джерелами, що допомагають простежити становлення і еволюцію поглядів В.Голобуцького стосовно зазначених питань.

У спогадах вчений розповідає про своє навчання у церковно-парафіяльній школі, куди його віддали у 1910 р. До революції в Російській імперії, зокрема і в українських губерніях, існувало кілька видів початкових навчальних закладів. Одним з них були церковно-парафіяльні школи, що (як і земські початкові школи) належали до першого типу початкових навчальних закладів і надавали нижчу елементарну освіту. В таких школах навчали головним чином писати, читати, рахувати та основам Закону Божого. Хоча цей тип шкіл вважався однокласним, проте термін навчання складав, як правило, три роки¹⁸. Тому у своїх спогадах В.Голобуцький цілком вірно називає класи не стільки класами, скільки групами¹⁹. Він також вказує, що навчання було саме трьохрічним²⁰. На навчання приймалися діти з 6 років виключно православного віросповідання. У селах навчальний рік був значно коротшим, ніж у містах, що пояснювалося необхідністю проведення сільськогосподарських робіт, пов'язаних зі збором урожаю або весняними посівними роботами. Вже в оповіданні про навчання у цій школі В.Голобуцький змальовує певну шаблонність церковних молитов у своєму класі й дещо саркастично характеризує церковнослужителів, які перевіряли школу.

По закінченні церковно-парафіяльної школи хлопця було віддано на навчання до традиційного закладу неповної середньої освіти, що її здобували діти походженням з православного кліру – так званої бурси. У даному випадку – це було Новгород-Сіверське духовне училище, де В.Голобуцький вчився у 1913–1919 рр.²¹. З тих же причин, про які йшлося вище, історик також ніколи не згадував про бурсу в своїх анкетах, автобіографіях та споминах. Цей заклад він називав то середнім учбовим закладом²², то якимось «вищепочатковим» училищем²³. Лише його старший син Ігор вперше оприлюднив інформацію про навчання батька саме в названому духовному училищі²⁴.

Як припускаємо, В.Голобуцький із максималізмом, котрий притаманний юності, сприйняв нове радикальне вчення більшовиків, у тому числі його складову – атеїзм, за нову релігію, що прийшла на зміну «замшлій» старій вірі, що в ній В.Голобуцький як і багато з його покоління, обезнадіявся. Цьому розчаруванню, в свою чергу, були свої причини. Вочевидь, що негативне ставлення до релігії у нього склалося ще під час навчання в духовному училищі, адже, відомо, що багато вихованців бурс і семінарій ставали палкими безбожниками внаслідок тих духовно-моральних негараздів (зокрема – лицемірства і подвійної моралі), що панували в подібних закладах імперії як серед викладацького складу, так і серед учнів²⁵. На жаль, у своїх белетризованих мемуарах він майже нічого не говорить про навчання в духовному училищі, адже вони писалися з метою опублікування в умовах радянського тоталітаризму, а тому історик намагався обходити питання, пов'язані з набуттям ним середньої освіти, зокрема, не конкретизуючи статус навчального закладу, де він отримував неповну середню освіту. Втім, у ряді оповідань-бувальщин із згаданих нами мемуарів В.Голобуцький певним чином свідчить про справжній стан з релігійністю своїх родичів, земляків та людей з інших місцевостей в роки, що

припали на його дитинство. Оповідання ілюструють поступове накопичення молодою людиною критичної маси антицерковних і атеїстичних поглядів. Тому варто зупинитися на розгляді деяких прикладів з цих оповідань.

Так, в оповіданні «Ярок» В.Голобуцький з гумором розповідає про перипетії суперечки своїх родичів з сусідами за право власності на ярок, куди скидали всілякий непотріб. У суді свідки сторін («непідкупні послухи», як їх іронічно називає В.Голобуцький) «побожно ставали перед аналоєм, на котрому лежали хрест і євангелія, і заприсягали кожен на користь свого патрона», хоча, зрозуміло, що це було лицемірство. В новелі «Чернець» бабуся Володі згадує як її син Микола (дядя В.Голобуцького) наробив шкоди у храмі, за що настоятель – отець Афанасій – грозив їй церковним покаранням, але змінив свій гнів на милість, коли йому «дали годованого підсвинка на Різдво». Це вже показує безпринципність у питаннях церковної дисципліни, а також «сребролюбіє» самого священника.

У цій же мініатюрі, власне, йдеться про перебування Володі з дядьком Миколою в гостях у диякона одного із сусідніх монастирів – отця Стефана, який був колись їхнім односельчанином на ім'я Андрій. Бабуся характеризувала його як побожну, святу людину. Втім, вона знала і про різні негативні чутки за нього, однак вважала, що який би там Андрій не був, «а все ж таки земляк, до того ж в ангельському образі, значить, треба вшановувати». Про справжнє життя в монастирі, далеко не духовне, йде далі виклад в оповіданні.

Особливо яскраво монастирське середовище розкривається В.Голобуцьким на прикладі долі одного з послушників монастиря, колишнього «москаля» (тобто, солдата) Івана, який через сімейно-соціальні причини вибрав «духовний» шлях. Володя перед початком розмови з молодим послушником наївно думав про нього: «Переді мною чоловік великого духу. Хіба легко покинути батька і матір, усю рідню і навіки замкнутися в монастирі, щоб молитися Богу. Так чинити може тільки незвичайна людина...». В ході бесіди з Іваном виявилися справжні причини послушництва того в монастирі. В.Голобуцький передає слова матері послушника, яка порадила сину йти до монастиря, адже там – «... даровий хліб, прогонуєшся». На сумнів Івана про те, як його приймуть до монастиря без «вкладу», мати відповіла йому, що вклад мусять давати лише ті, хто хоче стати «справжнім ченцем», інакше кажучи – ті, хто «не хоче працювати». Отже, робота в монастирі відкривала Івану можливість безбідного існування, а взірць у вигляді кар'єри отця Стефана надавав послушнику надію і перспективу на подальше покращення свого становища. Іван свідчив Володі, що подібні йому послушники майже не моляться, іноді курять і п'ють, а також бігають у «слобідку до дівчат». У фінальній сцені оповідання, коли під скрипку дядька Миколи зп'янілий отець Стефан з палаючими вогнем очима «закружився в танці», послушник захоплено дивиться на свого «старця».

Вражаючі приклади знуцання над вірою простих людей з боку псевдо-«старців» наводяться в оповіданні «На прощі» (див.: додаток А); реалії Першої Світової війни приводять до відходу частини суспільства від віри в Бога, як це

показано в оповіданні «На канікули» тощо. Звісно, що подібні приклади лицемірства в питаннях віри і/або утилітарного до неї відношення серед дорослих і духівництва, аргументи розчарованих у вірі людей не сприяли утвердженню релігійності у юного Володимира, поступово формували в нього антицерковні або навіть атеїстичні переконання. Шалена антицерковна пропаганда, що її розв'язали більшовики майже відразу після приходу до влади, в поєднанні з облудливою соціальною демагогією – прийняли характерну форму інформаційної війни проти Церкви, яка в умовах відсутності державної підтримки нічого не могла протиставити цьому маніпулюванню свідомістю мас. Останні, у своїй більшості, не були на ті часи глибоко і щиро віруючими, а тому їм відносно легко було нав'язати нові стереотипи світоглядної поведінки, тим більше, що вони були до цього підготовлені тими соціальними і духовними негараздами, що накопичилися перед революцією в церковних інституціях.

Наявні джерела не дають інформації для аналізу того, чи зустрічав майбутній історик справді духовних віруючих людей, подвижників Церкви. Очевидно, якщо його батько не покидав священницького сану до 1924 р., коли це було вже небезпечно, то слід думати: Олексій Голобуцький був щиро віруючою людиною, однак в силу тих чи інших обставин не зміг передати свою віру сину. Більше того, коли у жовтні 1924 р. В.Голобуцький був направлений відділом народів освіти завідувати хатою-читальнею в с. Безуглівка Ніжинської округи, то він активно зайнявся атеїстичною пропагандою серед селян, що, либонь, відповідало його вже сформованим переконанням.

У ті часи посада «ізбача» (з російської мови – «изба-читальня») відкривала широкі можливості для агітації та пропаганди соціалістичних цінностей і радянського способу життя шляхом заохочення селян до читання радянських газет та іншої літератури. До того ж В.Голобуцький вступив тут до лав комсомолу й відразу очолив місцеву первинну організацію, а згодом увійшов до складу районного комітету ЛКСМУ²⁶. У споминах історик зазначає, що він із запалом занурився у суспільну роботу і увійшов до місцевого активу, ядро якого складав комітет незаможних селян²⁷. Актив вів велику роботу з перетворення сільського життя в дусі ідей і програми компартії. Не останнє місце в цьому процесі відіграла хата-читальня як певний культпросвітній інститут, котра через деякий час після приїзду нового завідуючого була розміщена в колишньому попівському домі. Судячи з контексту споминів В.Голобуцького, він з ентузіазмом зайнявся атеїстичною пропагандою, проводив дискусії з сектантами, читав наукові лекції про походження світу і людини. Колишній «реакційний» попівський дім у новому образі – хати-читальні, став символом всього прогресивного, що, як зазначає В.Голобуцький, несла радянська влада²⁸. З переїздом до Північного Кавказу, де молодий політпросвітробітник²⁹ посів аналогічну посаду в аулі Пчегатлукай Адигейської автономної області, він також очолив комсомольську ячейку в аулі (пізніше очолив обліково-статистичний сектор Адигейського обкому ВЛКСМ)³⁰. Цікаво, що, як сповіщають

нині місцеві старожили, хата-читальня знаходилася у помешканні, яке належало до комплексу приміщень місцевої мечеті³¹.

Вся названа вище комсомольська і політпросвітна робота була необхідна В.Голобуцькому щоби отримати відрядження для вступу до вузу. Для того, щоби отримати таке «відрядження», потрібно було бути активістом, мати «правильне» соціальне походження і мати авторитетних поручителів³². Зрозуміло, що активістом потрібно було бути і на «ниві» атеїстичної пропаганди. Саме від політпросвіту Адигейського обласного відділу народної освіти (у відомчому підпорядкуванні цих відділів знаходилися хати-читальні) і отримав В.Голобуцький «відрядження» до вузу³³ (довідку про походження з бідноти він одержав ще в с. Безуглівці³⁴). Окрім цього, він ще отримав аналогічну «путівку до життя»³⁵ від Адигейського обкому комсомолу, адже він працював і по комсомольській «лінії»³⁶.

Регулюючи «класову чистоту» студентів, більшовики вимагали відряджати до вузів політично благонадійних. Таке право і відповідні квоти якраз і мали названі вище органи Адигейської автономної області³⁷. В рік (1925), коли В.Голобуцький почав працювати в аулі Пчегатлукай, вакансії, наприклад, для «відряджених» до вузу від комсомольських органів РРФСР складали 15 % від числа вступників³⁸. Однак, у 1926 р., коли В.Голобуцький вирішив поступати до Кубанського педінституту, в порядку експерименту більшість квот було відмінено і бажаючі поступати до вузів мусили здавати вступні екзамени в умовах вільної конкуренції³⁹. Це призвело до того, що, наприклад, кількість абітурієнтів, що вступали до вузів і робфаків Кубані виросла у 1926 р. у порівнянні з попереднім роком майже вдвічі і склала три – чотири тисячі людей, що у шість – вісім разів перевищувало кількість місць в навчальних закладах⁴⁰.

Однак, тимчасова відміна більшості квот ще не відміняла платності навчання для студентів «не пролетарського» походження⁴¹. Щоби не платити за навчання та ще й отримувати державну стипендію, все ж таки потрібно було мати відповідну «путівку» і, очевидно, приховувати (як у випадку з В.Голобуцьким) своє соціальне походження. Тоді, у серпні 1926 р., заповнюючи запитальний лист абітурієнта, В.Голобуцький і вимушений був обійти питання про рідних, написавши, що він самотній і з 15 років живе самостійно. Питання анкети будувалися таким чином, щоби молода людина доказала радянську ідентичність. На практиці, як слушно зауважує О.Рожков, нерідко випадало так, що абітурієнт мусив «дистанціюватися від свого справжнього походження, приховувати або приписувати собі важливі для ідентичності “радянська людина” віхи біографії»⁴². Таким чином поступив і В.Голобуцький. Однак багато його сучасників, що мали такі ж проблеми, заходили ще далі. Вони просто відрікалися від своїх батьків. Дещо гіперболічним чином подібну ситуацію відтворює у своїй художній повісті (але, як припускаємо, оснований на реальних фактах) сучасник В.Голобуцького В.Трушков, який подає цікавий текст «відречення», що його і наводимо⁴³:

«Я, Всеволод Светозаров, сын священника, будучи еще отроком, уже сугубо возмущался деяниями своего отца. Я убеждал его денно и ночью, снять с себя

духовный сан, но он не внял моему гласу. Теперь мне стало ясно, что не вернуть его на путь истины. Тем паче, что он, предвидя скорую кончину свою, устремил все помыслы и упования на загробную жизнь. И мое святотатство и речения атеистические не достигают цели. И вот я, сын о. Светозарова, больше не сын. Преданный анафеме, я покидаю родительский кров и твердою стезею пойду к лучезарному лону коммунизма, где нет печалей и воздыханий. В чем и подписуюсь, В. Светозаров»⁴⁴.

Секретар приймальної комісії вузу, що займався перевіркою, відразу зрозумів, що це «ліпа», але деякий час гадав: хто автор «відречення» – батько чи син, схилиючись до авторства батька-священника. З думкою секретаря (не забуваємо: це персонаж художньої повісті!) погоджується (відповідно до своїх дослідницьких завдань) і російський історик О.Рожков, який вважає, що батько-священник усвідомив, що «його духовний сан механічно визначає його сина до табуованої категорії кандидатів до вузу, добровільно йде на гріх в ім'я спасіння свого нащадка»⁴⁵. Напевно, що дане «відречення» можливо трактувати й інакше: текст «відречення» є, безперечно, знущальним стосовно до радянських реалій, а тому батько-священник навряд чи мав необережність таким чином підставити сина, якщо тільки він не був упевнений в абсолютному невігластві й наївності представників відповідних органів, що здійснювали перевірку. Психологічно це скоріше схоже на вчинок дещо зухвалого абітурієнта, який пересвідчився в тому, що радянські працівники у своїй більшості невігласи, а, отже, їх можна скільки завгодно дурити. Це, можливо, пояснює, чому пройшла «на ура» і анкета, заповнена В.Голобуцьким.

Таким чином, майбутній вчений зумів потрапити до вищого навчального закладу. При цьому йому допомогло те, що він вдало приховав компрометуючі дані (звісно – з точки зору більшовиків) своєї біографії, а з іншого боку – отримав «відрядження» до вузу, котре йому довелося заслужити енергійною роботою по комсомольській і політпросвітній «лініях», що включало в себе і компонент атеїстичної пропаганди. Враховуючи фактори, що призвели до формування його світогляду як атеїстичного, цією пропагандою він займався з щирим ентузіазмом, а не вимушено.

Наприкінці коротко торкнемося деяких моментів подальшої біографії В.Голобуцького. Наявні джерела не дають інформації про причетність історика в подальшому до атеїстичної пропаганди, принаймні до початку 1960-х рр. Напевно, з подорослішанням, з набуттям важкого життєвого досвіду, врешті, зі змінами в політичному житті в країні, історик схоже відійшов від вульгарного атеїзму. Можливо цьому також сприяло спільне життя поруч з батьками в м. Грозний на початку 1930-х рр., куди він вивіз їх з України, рятуючи від репресій, пов'язаних з розкуркуленням⁴⁶. Окрім того, більша толерантність до християнської віри могла бути також викликана впливом його улюбленого викладача в Північно-Кавказькому (Ростовському) університеті – професора

І.Козловського⁴⁷, про якого відомо, що він був людиною щирих релігійних переконань⁴⁸.

Надалі причетність В.Голобуцький до антирелігійної діяльності простежується станом на 1960 рр., коли знову активно почала діяти атеїстична пропаганда. У цей час він працював завідувачим кафедри історії народного господарства в Київському інституті народного господарства ім. Д.Коротченка і, з-поміж іншого, очолював науково-методичну раду з питань атеїзму Київського міського товариства «Знання»⁴⁹. За дорученням цього товариства В.Голобуцький читав різні науково-популярні лекції, в тому числі – антирелігійного характеру; зокрема, він виїздив з подібними лекціями в Чернівці і Тернопіль⁵⁰. По «лінії» товариства історик готував рецензії на атеїстичні праці⁵¹. Що стосується публікацій, то в зазначений період вийшло кілька його творів (три рецензії і популярна стаття), де досить вульгарно-матеріалістично оцінювалася подія хрещення Русі⁵² та проявилось не прихильне ставлення до певних аспектів діяльності Ватикану і фундаторів Реформації⁵³.

Чи залишився В.Голобуцький на все життя атеїстом? Син історика – Петро Володимирович – згадує, що батько під час розмов з ним зоряними вечорами, поглядаючи на усіяне міріадами зірок небо, схилявся до визнання існування у Всесвіті чогось вищого, ніж людський розум. Однак, з огляду на досвід життя в тоталітарній державі з її ідеологією і практикою войовничого атеїзму, що вторгалися у внутрішній світ людини, вчений, ймовірно під цим тиском, не міг остаточно розібратися навіть у самому собі з питаннями віри.

Отже, дотичність В.Голобуцького до церковного середовища (а точніше – до його негараздів) у дитинстві та юності вплинули на формування його світоглядних уявлень як антирелігійних. Їхньому закріпленню сприяла загальна соціальна атмосфера в країні після революції. Необхідність здобуття вищої освіти для здійснення омріяних планів стати викладачем і науковцем в умовах, коли більшовицький режим фактично унеможлилював це для дітей священників, призвело до замовчування В.Голобуцьким свого соціального походження. Заслужити «путівку до життя» він міг, зокрема, активною роботою в органах політпросвіти, в тому числі, на «ниві» атеїстичної пропаганди. Втім, сформовані на той час світоглядні уявлення В.Голобуцького були щирими і це не варто трактувати як звичайне пристосування до радянської дійсності.

Очевидно, що багато моментів у даній розвідці вимагають більш поглибленого розкриття. Проте наявні джерела не дають можливості цього зробити, а віднайдення нових матеріалів є проблематичним. Утім, інформацію про роботу В.Голобуцького на фронті атеїстичної пропаганди можуть надати архівні матеріали з архівосховищ Чернігова (тут гіпотетично мусили б відкlastися матеріали стосовно роботи історика в с. Безуглівка), Ростова-на-Дону (центр Північно-Кавказького краю, куди у 1920-ті рр. входила Адигейська автономна область) і Києва (матеріали науково-методичної ради з питань атеїзму Київського міського товариства «Знання») тощо.

Додаток А

**Оповідання з неопублікованих белетризованих спогадів В.Голобуцького
«З минушини. Оповідання мого сучасника»****На прощу**

Давно уже нездужала баба Марина. Знеслила її тяжка повсякденна праця. Та і застудилася у Пилипівку, як прала на річці. Ні звестись на ноги не може бідолашна, ні розігнути спину. «Боже ж ти мій милосердний, що ж воно буде далі? – роїлася в бабиній голові сумна думка. – Хто ж мене годуватиме, хто випере сорочку, змиє голову? Чоловіка і дітей бог прибрав, сестра і зять люди вбогі і в роботі зранку до вечора. Хіба попроситись у попа, щоб пустив у церковну сторожку, де вже живе бездітна удова Тетяна? Отець Охванасій добрий чоловік. А може зглянеться мати божа і пошле мені здоров'я? Ох, я б вже віддячила богіві». В таких тяжких роздумах і сподіваннях дала баба Марина обітницю: «Як зведе на ноги мати божа, піду на прощу до Києва».

Минули Різдво, новий рік і Йордань, а з ними й морози. Прийшла Масниця з метелицею і халепою, а там і Великдень – весна. Цілий місяць сиділа баба на призьбі – грілася на сонці. Полегшало. Перестали боліти руки, ноги і спина трохи розігнулася. От тоді і стала вона збиратися на прощу. Надумався іти з нею і Зінько Кошарний. Побожний був чоловік. Ще замолоду при одній пригоді дав обітницю повісити срібну лампаду у київських печерах і запалити велике панікадило у Почаївській лаврі. А вийшло так: обітницю дав, а виконати її в свій час не спромігся. Тоді ще молодий був, недавно одружений. Як же піти такому на прощу? І жінки не можна кинути, і товариші візьмуть на глузи: «Диви, попхався Зінько з старими бабами в печери, ха-ха-ха! От так козарлюга! Повісив Сидора на спину, примружив одне око та й по хатах: “Подайте, люди добрі, на свічечку угодникам печерським!” Казна-що вигдавав, тьху!».

Побоявся тоді сорому Зінько й не пішов. А там вже і дітей ціла громадка з'явилася, і по господі стало клопоту більше: поставив Зінько спершу олійницю, а пізніше водяний млин з крупорушкою. Де вже там думати про бога! Але все ж таки згадував інколи про обітницю. Раз тоді, як спалено клуню з хлібом, а вдруге тоді, як втягло полу у жорна і ледве не потрощило усього. Вихопили, дякувати богіві, люди добрі. Правда, разом з полою одірвали й половину чемерки. Нова була і сукна неабиякого – п'ять карбованців аршин. Та бог з нею! Так ото вже в старих літах, віддавши двох дочок і відділивши трьох синів, поклав собі Зінько виконати обітницю неодмінно.

Набрали в торби сухарів, узяли чисті сорочки та переміну, вирізали з груші костури й вирушили в далеку дорогу. Гадали так: вийдуть на битий шлях і пристануть до першого-ліпшого гурту прочан. Багато народу суне в таку пору в святі місця.

Справді, опівдні добилися до шляху й сіли під вербою відпочити. Не встигли ще розв'язати торби, щоб пообідати, як бачать – троє подорожніх: дві жінки і кремезний чоловік з рудою борідкою. Подорожні йшли понад канавою один за одним як гуси. У кожного костур у руці, на спині сакви. Наблизившись, рудий чоловік зняв капелюха і чемно привітався. Баба Марина запросила його і жінок до хліба-солі.

Далі вже пішли разом усі п'ятеро. «Укупі йти вигідніше і спокійніше, та і прохарчуватися легше, – говорив рудий прочанин. – Не подадуть одному, другому подадуть, от і є дар божий». Таким мудрим показався цей чоловік Зінькові і Марині. Жінки – ті звичайні: одна, стара, поховала недавно чоловіка і йшла в печери поставити перед гробами угодників божих свічку за упокой його душі, а друга, молода і гарна, сподівалася випросити в угодників дитину, бо не дав їй бог діток. Чоловік же, скажу вам, – неабиякий. Передовсім, дуже ввічливий і приємний, до того ж письменний, у церковних справах дуже обізнаний, і бувалий. Все гомонить дорогою, розказує і пояснює, особливо молодиці і Зінькові. Іде, приміром, стукає костуром по стежці і звертається до молодиці:

– Празна убо єсть ти, жено. Согрішила, значить, вельми перед господином своїм.

– Се б то перед чоловіком чи що, дядечку?

– Та що ви, дядечку? Навіть у думці не було нічого такого...

– На, значить, він, чоловік твій, согрішив, і карає за те вас Господь.

– Справді, дядечку. Вже третій рік як я за Паньком. І не силували мене, своєю волею пішла за нього, і кохаємось, і до церкви ходимо, і старцям подаєм, а діточок нема та й годі. Ходила я до ворожки, пила зілля, і батюшка вичитували мене, та все марно. От свекруха і каже: «Йди, Катре, у Київ до угодників, може, зглянетесь Господь». Я оце і йду. Та бог святий знає як воно буде.

– А ти вір Господові, не сумнівайся, сказано бо: «По вірі вашій і дасться вам», – навчає рудий чоловік. – Треба тільки знать, до якого святого звернутись, як і кому замовить акафіст чи молебень.

– Та як же про це довідатись, дядечку? Я нічого в тім не тямлю.

– А на те є, молодице обізнані люди. Господь вкладає розум в главу їхню, відкриває очеса їм, і вони можуть видіти те своїм духовним зором, чого не бачить проста людина.

– От як би Господь послав мені такого божого чоловіка, щоб напутив мене, – з смутком у голосі промовляє молодиця.

– Чудні діла твої, господи! – урочисто проказує рудий чоловік і хреститься. Ніхто не знає, кого собі обере Господь, щоб відкрити йому таємниці свої. А коли обере, то мусить та людина творити волю господа свого.

Надвечір теплого сонячного дня прочани прийшли у Бровари і стали на квартиру. По вечері господиня поклала жінок на полу. Зінько ліг на лавці. А рудого чоловіка запрошено до окремої кімнати, через сіни. «Такій поважній людині не годиться ночувати разом з жіноцтвом», – міркувала господиня.

Вступивши до кімнати, рудий чоловік перехрестився на образи, уклонився господині – «Спаси бог!» – і сів на ослін. Все це він робив повільно, урочисто. Господиня вже хотіла вийти, як постоялець подав їй знак рукою залишатися і байдужим голосом попросив:

– Поклич молодицю. Треба молитву прочитати їй.

За хвилину на порозі несміло стала Катря.

– Кликали мене, дядьку?

– Кликав, а як же, чадо моє во Христі, кликав. – Він пильно подивився на її лагідну постать і гарне лице.

– Сідай, побалакаємо.

– Та я постою, дядьку.

– Сідай, кажуть тобі.

Молодиця присіла на лавку.

– Завтра, чадо, по обіді, будемо вже у печерських угодників.

Катря побожно перехрестилася.

– Завтра вже можна й починати клопотання про розрішення чрева. Це – мудре діло. Не кожен монах знає, як це робиться, не кожен угодник може допомогти тобі. У кожного своя святість і свій дар.

Катря підвелась і поклонила мало не в ноги.

– Поможіть, дядечку, хай вам бог помагає. Будемо за вас щодня молитись і щонеділі подавати на часточку о здоров'ї.

Рудий чоловік замислився.

– От що, чадо моє. Є у лаврі один монах, отець Євтимій, дуже тямущий в тих справах чоловік і богові угодний, – свята, можна сказати, людина. Як його попросити помолитись та пожертвувати на монастир, то зглянеться на вас бог, відкриє ложесна твої.

– От дав би бог! – В очах молодиці засвітилася надія.

– А скільки грошей маєш, чадо? Для угодника нічого не треба жаліти, бо що то труди наші, як не прах перед силою божою?

– Та що ви, дядечку! Я нічого не пошкодую. Дав мені Панько п'ятдесят карбованців, казав: «Комору треба б восени поставити, та грець з нею, краще віддай гроші монахам, хай виблагають для нас у бога дитину».

– Гарний у тебе, бачу, чоловік, чадо.

– Авжеж. – Катря соромливо опустила очі.

– Ну й гаразд. Прийдемо до Кисва і все влаштуємо. А тепер поклади п'ятдесят поклонів перед образами, прочитай тричі отченаш і йди собі з богом. Та поклич мені діда Зінька.

– Молодиця з рожевим від поклонів лицем вийшла з кімнати, а вслід за нею зайшов Зінько.

– Сідай, брате Зіновію, та розкажи про свій гріх, – сказав рудий чоловік ласкаво, вкрадливим голосом, і показав на лавку. – Давно вже ходжу я по цій землі, між грішниками, і творю волю пославшого мя.

Зінько звів очі. «Що то? Ходить по землі і творить волю божу? Мабуть, посланець божий чи що?» – заворушилася думка в голові, і йому стало страшно.

Зінько був чоловік простий, недалекого розуму, неписьменний і дуже заклопотаний. До праці припадав так, що дивувалися люди. Зимою, було, замете снігом двори. Сусіди сяк-так попробивають стежки від хати до хліва і клуні та й годі. А Зінько цілий день вештається, накидає таку купу, як гора. Увечері сидить біля каганця – керосинової лампи не мали, бо дуже ощадливі були люди, та і пожежі боялися – і плете обороти або віжки. А в яру за Губотрясовим що зробив? Страшним ровом обвів сад і пасіку. Тільки-но вільна годин, за заступ і почне копати. І не скупий нібито чоловік. На Спаса усіх, хто зайде, годує медом, а віск віддає на церкву. Що ж до божественного, то не було другого такого ревного у селі. Раніш усіх приходив до церкви і вірив усьому, про що пишеться у церковних книгах. Одного разу батюшка читали казань: «...Будьте мудрі, як змії і сумирні, як голуби... і отець небесний благословить вас». От Зінько прийшов з церкви і каже своїй Парасці: «Шкода, жінко: убив я учора гадюку у яру, гріх великий заподіяв. Не убивати треба гадюк, навчатись у них, як жити на світі. Кажали сьогодні отець Охванасій». І баранини ніколи не їв, бо, бачте, то – агніці божі. Чудний був трохи чоловік, простак.

Боязко стало Зінькові від слів рудого чоловіка. А той помовчав трохи і знову:

– Вже тридцять років минуло з того дня, коли повернув мене Господь на землю, і ходжу я по світах і творю добрі діла. Спокутуй мені, сину мій, і вблагаю я господа мого простити гріх твій.

Наче снігом обсипало Зінька. Здерев'янів з жаху, а потім став на коліна, ударив поклон перед рудим чоловіком і питає:

– Хто ж ви будете, чоловіче божий?

– Ілля пророк!

Тут уже Зінько зовсім втратив тям, припав до ніг рудого чоловіка і став цілувати їх.

– Стань і спокутуй гріх свій, – суворим голосом проказав той.

Тут Зінько виклав перед ним усе, що ніс угодникам. А гріх був такий. Колись, ще за життя батька, обікрадено у Кошарних комору: винесено бодню сала – недавно, якраз перед Різдом, закололи кабана – та мішок пшеничного борошна. Крадіжка дуже розлютила Зінькового батька. Коли настав вечір, він і каже: «От що, сину: візьми шкворень та сядь під коморою. Як буде злодій ламати замок, бий його, гаспида, по чому потрапиш, не бійся».

Узяв Зінько шкворень і присів під ганком, за стояками. Довго сидів. Чує – хтось перелазить через тин, зупиняється, прислухається, а потім до замка. Зінько тоді шасть з-під комори та ген злодія шворнем по спині. І не ойкнув бідолаха. Правда, Зінько був хлопець при здоров'ї. Упав злодій, а Зінько до хати: «Ой батечку, убив я, мабуть, чоловіка!» Вибігли на двір, дивляться – лежить чоловік нерухомо. «От морока, – каже батько, – знав би, Зіньку, що так буде, не посилав би тебе. Бери тепер, лишень, його на плечі, винеси на край кутка і кинь у

провалля. Та обережно: іди дорогою, щоб не видно було слідів». Зінько так і зробив. Коли, однак, повернувся, білий був, як крейда, і увесь тремтів. Занедужав навіть. Тричі переполох виливали. Не собаку ж убив – людину.

Ото все оповів Зінько рудому чоловікові й просить:

– Поможіть мені, чоловіче божий, звільніть душу від гріха. Все життя тяжить він надо мною. Умирать скоро, боюся суду божого.

– Це – великий гріх. І потребує великої жертви. Печерські угодники не можуть випросити тобі прощення. Посилати треба благання в Єрусалим, щоб заступилися за тебе перед гробом господнім. А це дорого коштує. Іноді людина цілий рік працює за свій гріх. Кажу, скільки грошей маєш?

– Триста карбованців узяв з дому. Продали трьох годованих кабанів, олії та борошна. Хотів покрити пожертвувати в печери та паникадило запалити в Почаєві.

– Все те, кажу, чоловіче, вдруге, – шкода, не допоможе. На гроб господень треба жертвувати.

– А як же це зробити? – Зінько низько вклонився.

– Знаю я в печерах одного монаха, отця Христофора. Святий чоловік. До нього треба з цим ділом звертатися. Прийдемо завтра у Київ, побалакаємо. А тепер поклади сто поклонів, прочитай тричі отчеша і йди собі з богом.

На другий день прокинулися вдосвіта і по обіді були в Печерській Лаврі. З острахом переступили жінки і Зінько поріг «святої брами», пройшли між величавим Успенським собором і височенною лаврською дзвіницею, мимо Трапезної церкви і стали спускатися забрукованою доріжкою до Ближніх печер. Всюди була сила народу. Прочани сиділи, стояли, лежали в тіні дерев і просто під пекучим весняним сонцем. Перед Ближніми печерами, біля могили з мармуровим надгробком, серед гурту по-сільськи одягнутих жінок сидів монах. Покірливо опустивши очі, ніби нехтуючи «бранним світом», він тихим голосом повчав присутніх. Жінки уважно слухали. Дехто утирав сльози. Рудий чоловік підійшов до монаха і згорнув долоні для благословення. Монах підвів голову, ледь помітно посміхнувся і благословив.

Після ранньої вечірні пішли шукати ночівлі. Пустила прочан одна міщанка на Печерську. Знявши сакви, рудий чоловік звернувся до Катрі:

– Тепер, чадо моє, ходімо, порадимось у твоїй справі.

Коли вони знову вступили на монастирське подвір'я, в келіях вже мерехтіли вогники. Вулички спустіли. Минули Ближні печери й повернулися ліворуч. За огорою, прихований рясними деревами, стояв мурований будинок. «В ім'я отця, і сина, і святого духа!» – проказав рудий чоловік, стукнувши тричі у двері. Хтось сказав «Амінь!» і відчинив двері. Пройшовши довгими коридорами до кінця, увійшли у келію того самого монаха, що удень сидів біля Ближніх печер. Рудий чоловік і монах обнялися й поцілувалися. Господар ласкаво привітав Катрю, а довідавшись про молодичине діло, посміхнувся і сказав:

– Не журися, зглянеться Господь – дасть розрішення чреву.

Катря низько поклонилася й подала гроші, зав'язані в білу хусточку. Монах узяв їх, побожно перехрестився і поклав їх за образи. А тоді відчинив шафу і став накривати на стіл.

Катря здивовано дивилася на різні глечики, мисочки, тарілочки з грибами, капустию, рибою, яблуками, коржиками, на три великі пляшки...

– Покуштуйте, любі гості, що бог послав; не гнівайтесь за чернечу трапезу. Благослови, господи! – Монах налив чарку, випив і почав частувати гостей.

Катря випила одну і другу чарку червоної наливки і відразу відчула, як щось наче вдарило їй у мозок, а потім все закрутилось в очах; на неї стала падати шафа; Катря хотіла відхилитися і раптом впала разом з стільцем. Як уві сні бачила вона, що монах узяв її на руки і кудись поніс...

Коли Катря отямилася, на дворі вже засіріло. Дзвонили до заутрені. В келії було прибрано. Монах у всьому чернечому, з клобуком на голові, стояв перед нею і повчально говорив:

– Встань, жено, і йди молись святому Якову, проси відігнати бісів, що сьогодні вночі відвідали тебе, і розрішити черево твоє.

Катря підвелася з ліжка, схопила себе за голову й гірко заплакала.

– Ну, ну, – суворо гомонів монах, – молитись треба, молитись... Ти чого стоїш? Іди собі.

Прохогом кинулась Катря з келії... На квартирі не було ні рудого чоловіка, ні Зінька. Баба Марина збиралася до церкви. Катря впала на постіль і накрила голову подушкою. Баба Марина підійшла до неї, присіла на ліжко, ніжно, як мати, поклати руки їй на плечі:

– Що з тобою, голубко? Хто тебе скривдив?

Крізь подушку чулося глухе ридання. Мабуть, вже кінчилася заутреня, а Катря все не відкривала голови, а коли, нарешті, зняла подушку, було тяжко дивитись на неї: по блідому схудлому виду котилися буйні сльози, в очах, почервонілих від плачу, виднілася туга.

– Ой, тіточко, не знаю, що й казати вам. Чи то справді був біс у вигляді того монаха, до котрого привів мене отой дядько, що прийшов сюди з нами, чи все те сам монах заподіяв. Сталося таке, тіточко, що як розказати Панькові, то вижене мене з дому. І гроші забрано, що принесли на церкву. Напоїв мене монах наливкою з якимсь, здається мені, дурманом і робив зі мною усе, що хотів...

Баба Марина похитувала головою.

– Заспокойся, дитинко, може то все – мара, і ніякого гріха у тебе перед Паньком нема.

– Ой ні, тіточко, ні не мара то. – Катря знову впала на ліжко.

Погано, скажу вам, скінчилася та проща. Яке вже там богомілля? Через два дні усі пішли додому. Не було тільки рудого чоловіка. Щез у першу ніч. А як це сталося, Зінько дорогою розповів бабі Марині і просив нікому не говорити.

Відвівши молодицю до монаха, рудий чоловік повернувся на квартиру і покликав Зінька. Було вже зовсім пізно. На лаврських доріжках не зустрілося їм

жодної людини. Увійшли в якийсь будинок, – а куди саме, того Зінько не знає, бо було темно. Рудий чоловік стукнув у другі двері. Хтось сказав басом: «Амінь!», – і впустив у кімнату. В однім кутку миготіла лампадка, в другім хтось важко дихав за ширмою. Пахло оливою, воском і горілкою. Рудий чоловік уклонився ширмі:

– Отче Христофоре, оце і є грішник Зиновій.

– На коліна! – пролунало з-за ширми.

Зінько став лякливо задкувати до дверей. З-за ширми гуло:

– Негоден еси видіти лица мого, великий грішнику, а побачивши, осліпить тебе Господь. Покутуй гріх свій, чоловіче, і принеси жертву. Я покладу її на гроб господень.

Зінько тремтячими руками простяг у темряву гаманець. Невидима рука грубо вхопила гроші... Рудий чоловік вивів Зінька на двір, і довго водив крутими і темними монастирськими стежками і вже за брамою якось непомітно затерся, зник.

Хоч і дуже простий чоловік Зінько, а все ж таки, оповівши про свою пригоду, додав: «Мабуть, сестро, обдурили мене. Пригадую я все те і міркую собі: Якби то був справді святий Христофор, то чого ж би так смерділо в келії горілкою? Здається, повинно було б пахнути ладаном і смирною, як у церкві. І чого було б тікати отак одразу, серед дороги, тому чоловікові, якщо він був би справді посланець божий Ілля пророк?».

З приватного архіву П.Голобуцького. – Голобуцький В. На прощу // «З минувшини. Оповідання мого сучасника». – Арк.62–72.

¹ Див., напр.: Павличко С.Д. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм. Складний світ Агатангела Кримського. – К., 2000. – 328 с.; Ващенко В.В. Неврастенія: непрочитані історії (Реконструкція одного надпису – сеанс прочитання автомонографії М. Грушевського). – Дніпропетровськ, 2002. – 408 с.; Світленко С., Лимар А. Генеза індивідуального світу М.Т.Симонова (Номиса) як об'єкт біографічного дослідження // Спеціальні історичні дослідження: питання теорії та методики: Зб. наук. праць: У двох частинах. – К., 2006. – Число 13. – Частина 1. – С.282–292 тощо.

² Стус Д. Біографія: суб'єктивізація об'єкта // Київська старовина. – 2002. – № 2. – С.40.

³ Центральный архив Санкт-Петербурга (далі – ЦГА СПб). – Ф. 4331. – Оп. 31. – Ед. хр. 436. – Л. 4.

⁴ Див., напр.: Державний архів м. Києва (далі – ДАК). – Ф. Р-346. – Оп. 5. – Од. зб. 100. Личное дело доктора исторических наук, профессора Голобуцкого Владимира Алексеевича. – Арк. 2.

⁵ Див., напр.: Архів Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана. – Ф. Р-871. – Оп. 34. – Од. зб. 56. Личное дело доктора исторических наук Голобуцкого Владимира Алексеевича. 1 сент. 1955 г. – 1 июля 1971 г. – Арк. 15.

⁶ Усні спогади П.В.Голобуцького від 5 листопада 2005 р. Занотовані автором даної статті та зберігаються в його особистому архіві.

- ⁷ Точно не можемо стверджувати, оскільки відповідних архівних документів нами не знайдено.
- ⁸ Науковий архів Інституту історії України НАН України (далі – НА ІУ НАНУ). – Ф. 1. – Оп. 1-а. – Од. зб. 329. Особиста справа Голобуцького В.О. – Арк. 4, 6.
- ⁹ ДАК. – Ф. Р-346. – Оп. 5. – Од. зб. 100. – Арк. 2.
- ¹⁰ Там само. – Арк. 4.
- ¹¹ НА ІУ НАНУ. – Оп. 1. – Од. зб. 320. Автобіографії та характеристики на наукових співробітників інституту, які проходять атестацію. – Арк. 138, 139.
- ¹² Див.: Государственный архив Ростовской области (далі – ГАРО). – Ф. 46. – Оп. 7 – Ед. хр. 1244. Голобуцкий Владимир Алексеевич. 1927 г. – Л. 19–19 (об.).
- ¹³ Див.: *Юсов С.* Кристалізація наукових пріоритетів В. Голобуцького та її перші наслідки в контексті інтелектуальної біографії вченого // Український історичний збірник. Вип. 8. – К., 2005. – С.468–470.
- ¹⁴ З розмови із Зоєю Володимирівною Тишиною (в дівочтві – Голобуцькою) від 27 жовтня 2006 р. Занотовано Н.М.Юсовою.
- ¹⁵ Приватний архів П.В.Голобуцького. – В.Голобуцький «З минувшини. Оповідання мого сучасника». Присвячується молоді. – К., 1988. – Машинопис з правками. На 225 стор.
- ¹⁶ В одному з цих оповідань, де йдеться про навчання В.Голобуцького в Кубанському педінституті (1926 / 1927 навчальний рік), він зазначає, що все це (тобто – певні деталі в оповіданні) він пригадає і сорок років потому, іншими словами – десь на 1965 р. Ця обставина (разом з фактом публікації фрагментів спогадів на сторінках провідного історичного часопису СРСР «Вопросов истории» 1966 р.) і вказує на час написання згаданих мемуарів. Остаточна їх редакція, як видно з титульної сторінки, припадає на 1988 р.
- ¹⁷ Три оповідання з цього циклу поміщені в *Додатку А* біобібліографії вченого-козакознавця. – Докладніше див.: *Юсов С.* Володимир Олексійович Голобуцький (1903–1993 рр.): Біобібліографія. – К., 2006. – С.135–149.
- ¹⁸ *Борисенко В.Й.* Боротьба демократичних сил за народну освіту на Україні в 60–90-х рр. ХІХ ст. – К., 1980. – С.26.
- ¹⁹ Див.: *Юсов С.* Володимир Олексійович Голобуцький (1903–1993 рр.): Біобібліографія. – С.135. Див. також спогади К. Стецюк: *Гуржій О., Юсов С.* Стецюк Катерина Ісаївна (1905 – 2002 рр.): Біобібліографія. – К., 2006. – С.92.
- ²⁰ Див.: *Юсов С.* Володимир Олексійович Голобуцький (1903–1993 рр.): Біобібліографія. – С.137.
- ²¹ НА ІУ НАНУ. – Ф. 1. – Оп. 1-а. – Од. зб. 329. – Арк. 38. Однак тут не вказано, що це духовне училище.
- ²² Див., напр.: *Голобуцький В.А.* Страницы из моих воспоминаний // История СССР. – 1966. – № 3. – С.115; НА ІУ НАНУ. – Ф. 1. – Оп. 1-а. – Од. зб. 329. – Арк. 38; Там само. – Оп. 1. – Од. зб. 320. – Арк. 139.
- ²³ ЦГА СПб. – Ф. 4331. – Оп. 31. – Ед. хр. 436. – Л. 4.
- ²⁴ *Голобуцький І.* Шлях, освячений працею // Слово просвіти. – 2003. – Ч. 41. – С.11.
- ²⁵ Див., напр.: *Помяловский Н.Г.* Очерки бурсь / Вступ. стаття И.Т.Крука. – К., 1982. – 182 с.

- ²⁶ Приватний архів П.В.Голобуцького. – Документ №3. Характеристика члена Л.К.С.М.У. Голобуцького В.А. от 13 июня 1925 г. Бюро Райкома Л.К.С.М.У. Нежинского района. – Арк. 1.
- ²⁷ *Голобуцький В.А.* Страницы из моих воспоминаний. – С.117.
- ²⁸ Там же. – С.117.
- ²⁹ Так він сам себе називає в анкеті, що заповнялася перед вступом до вузу. Див.: ГАРО. – Ф. 46. – Оп. 7 – Ед. хр. 1244. – Л. 19.
- ³⁰ ЦГА СПб. – Ф. 4331. – Оп. 31. – Ед. хр. 436. – Л. 4; Приватний архів П.В.Голобуцького. – Документ №27/35. Справка, выданная т. Голобуцькому В.А. директором Межотраслевого комбината рабочего образования Городского района г. Грозный. 7 октября 1932 г. – Л. 1.
- ³¹ Записано Н.Юсовою зі слів місцевого вчителя-пенсіонера з 40-річним стажем роботи 18 березня 2007 р.
- ³² Див., напр.: *Рожков А.Ю.* В кругу сверстников: Жизненный мир молодого человека в советской России 1920-х годов: В 2-х т. Т. 1. – Краснодар, 2002. – С.220.
- ³³ ГАРО. – Ф. 46. – Оп. 7 – Ед. хр. 1244. – Л. 19.
- ³⁴ *Голобуцький І.* Шлях, освячений працею. – С.11.
- ³⁵ Саме так класифікує «відрадження» кубанський дослідник цього питання О.Рожков. Див.: *Рожков А.Ю.* В кругу сверстников: Жизненный мир молодого человека в советской России 1920-х годов. – С.220.
- ³⁶ ГАРО. – Ф. 46. – Оп. 7 – Ед. хр. 1244. – Л. 18.
- ³⁷ *Рожков А.Ю.* В кругу сверстников: Жизненный мир молодого человека в советской России 1920-х годов. – С.219.
- ³⁸ Там же. – С.215.
- ³⁹ Там же. – С.216.
- ⁴⁰ Там же. – С.227.
- ⁴¹ Див.: *Рожков А.* Студент как зеркало Октябрьской революции // Родина. – 1999. – № 3. – С.72–73.
- ⁴² *Рожков А.Ю.* В кругу сверстников: Жизненный мир молодого человека в советской России 1920-х годов. – С.222.
- ⁴³ У зв'язку з тим, що подібне відречення має пряме відношення до нашої теми, наводимо цитату без скорочень і російською мовою, оскільки в тексті наявні церковно-слов'янізми, котрі і створюють неповторний авторський саркастичний стиль.
- ⁴⁴ *Трушков В.* Борьба за вуз // Красное студенчество. – 1929/1930. – №9. – С.20.
- ⁴⁵ *Рожков А.Ю.* В кругу сверстников: Жизненный мир молодого человека в советской России 1920-х годов. – С.223.
- ⁴⁶ *Голобуцький І.* Шлях, освячений працею. – С.11.
- ⁴⁷ *Голобуцький В.А.* Страницы из моих воспоминаний. – С.120.
- ⁴⁸ Див.: *Летопись университетской жизни / Сост. Пушкаренко А.А., Пушкаренко Ан.А.* – Ростов-на-Дону, 2003. – С.74.
- ⁴⁹ Архів Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана. – Ф. Р-871. – Оп. 34. – Од. зб. 56. Личное дело доктора исторических наук Голобуцького Владимира Алексеевича. 1 сент. 1955 г. – 1 июля 1971 г. – Арк. 66.

- ⁵⁰ ДАК. – Ф. Р.-871. – Оп. 20. – Од. зб. 553. Кафедра історії народного господарства. План і отчет о работе кафедры за 1962 / 1963 учебный год. – Арк. 22.
- ⁵¹ Там само. – Од. зб. 612. Кафедра історії народного господарства. План і отчет о работе кафедры за 1963 / 1964 учебный год. – Арк. 19.
- ⁵² *Голобуцький В.* На зміну ідолам ... // Радянська освіта. – 1965. – 29 травня. – С.4.
- ⁵³ *Голобуцький В.О.* Одвічний ворог. [Рец.]: Кизя Л., Коваленко М. Вікова боротьба українського народу проти Ватікану. – К., Вид-во КДУ, 1959. – 290 с.] // Войовничий атеїст. – 1960. – № 1. – С.61–63. *Його ж.* [Рец.]: Winte E. Russland und das Papsttum. Bd. 1-2. Berlin, 1961 // Вопросы истории. – 1962. – № 7. – С.169–174; Справжня суть Реформації [Рец.]: Winter E. Der Iosefinismus. – Berlin, 1962.] // Людина і світ. – 1965. – № 1. – С.62–64.